

УДК 327(091)(479.24:73:262.81-192.2)
DOI 10.30970/vir.2019.46.0.10396

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ АЗЕРБАЙДЖАНУ ТА США В КАСПІЙСЬКОМУ РЕГІОНІ

Мустафазаде Парвана Тельман кизи

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000,
e-mail: perirustamova865@gmail.com*

Досліджено зовнішньополітичну роль США в Каспійському регіоні. Проаналізовано відносини США–Азербайджан в умовах сучасної геополітичної ситуації. Визначені основні цілі та стратегія США в регіоні. Обґрунтовані зовнішньополітичні пріоритети та курс Азербайджанської Республіки відносно США в Каспійському регіоні.

Відносини Азербайджану та США в Каспійському регіоні мають тривалу історію. Після 1994-го року одним із основних предметів політичної та економічної взаємодії були питання транспортування та видобутку нафти та газу. США завжди підтримували проект «Баку–Тбілісі–Джейхан». В зовнішній політиці Азербайджану співробітництво з США в сфері енергетики є пріоритетним. Інтерес США в Каспійському регіоні був очевидним вже в часи правління Б.Клінтона та Дж.Буша молодшого. Після 2001 року розпочинається важливий етап двосторонніх відносин. Азербайджан стає учасником антитерористичних операцій НАТО в Афганістані та Іраку. Значний вклад Азербайджану дозволив розширити двостороннє співробітництво, яке сьогодні можна оцінити як «стратегічне партнерство». Однак проблемними аспектами двосторонніх відносин між Азербайджаном та США є політика подвійних стандартів направлена проти уряду Азербайджану, вимоги під лозунгами «демократичних змін» та інше. В Каспійському морі продовжують діяти американські компанії, однак після приходу до влади Д.Трампа значні зміни у відносинах між цими державами не спостерігаються. Так, американо-азербайджанські відносини в Каспійському регіоні є стабільно розвинені, взаємовигідні та мають позитивну тенденцію розвитку у майбутньому.

Метою даного аналізу, який ґрунтується на основі первинних джерел, спеціалізованої літератури і повідомлень засобів масової інформації, є представлення найбільш важливих аспектів реалізації зовнішньої політики США в Каспійському регіоні в контексті взаємин з Азербайджанською Республікою

Ключові слова: Азербайджан; США; Каспійський регіон; зовнішня політика; геополітика.

Одним зі світових центрів геополітики, де переплітаються політичні, економічні та стратегічні інтереси, є Каспійський регіон. Боротьба за вплив у регіоні точиться здавна та проявляється в усіх сферах регіонального розвитку. Актуальність теми зумовлена геополітичними процесами навколо регіону та наявністю енергетичних ресурсів, які відповідають зацікавленості провідних держав світу. Прикаспійський регіон об'єднує п'ять держав Каспійського моря: Російську Федерацію, Азербайджан, Казахстан, Іран, Туркменістан. Інтерес до регіону викликаний економічним та енергетичним факторами. Це пов'язано зі значними покладами нафти та газу. Існує реальна небезпека перетворення регіону в зону міжнародної напруги. У цьому контексті аналіз зовнішньої політики держав басейну Каспійського моря, а саме Азербайджану у відносинах із позарегіональним актором – США та їхня роль у регіоні заслуговують уваги.

Каспійське море об'єднує держави Центральної Азії та Кавказу. Сьогодні цей регіон залишається об'єктом, який знаходиться під тиском цілого кола невирішених проблем, що пов'язані з енергетичними та екологічними питаннями, а також регіональними конфліктами. Наприклад, невирішеність вірмено-азербайджанського конфлікту є загрозою безпеки в регіоні. Окрім того, розуміючи важливість Каспійського регіону, регіональні та поза-регіональні актори захищають свої інтереси в умовах протистояння. Як плацдарм НАТО в регіоні позиціонує себе Туреччина [2]. Найпотужніша економіка регіону займає 17-те місце у рейтингу економік світу. Вона обігнала економіки всіх ісламських країн – експортерів нафти, а також економіку Ізраїлю, яка є опорою Заходу на Близькому Сході [18].

У другій половині 1990-х років, за президентства Б. Клінтона і Дж. Буша-молодшого, США, беручи до уваги геополітичне значення і багаті природні ресурси регіону, активізували співпрацю з державами Південного Кавказу через військове співробітництво [11].

Геополітична конкуренція в Каспійському регіоні поступово витісняє класичні форми геостратегічного суперництва. Посилюється боротьба навколо каспійських енергоресурсів, що є фактом справжньої конкуренції [1]. Каспійський регіон є ареною зіткнення інтересів Росії та Заходу, де враховують не лише економічні інтереси, а й політичні – безпеку, територіальну цілісність держави, оборону.

Зростаюча присутність США в Каспійському регіоні представлена в найвищій мірі стратегічною та геополітичною тактикою, що спрямована на посилення впливу через використання традиційних інструментів сили: значний економічний та військовий потенціал, тобто спроби інтеграційного зближення регіону із Заходом у економічному та військовому плані. Отож пошук нових паливних ресурсів породжує «велику гру» між США та Росією. Водночас Росія виступає за зміцнення свого впливу в регіоні, США намагаються залучити регіон в західний «простір». Особливою була роль Азербайджану у відносинах між Іраном та НАТО: коли США намагались здійснити вторгнення в Іран через повітряний простір Азербайджану, то отримали відмову. Це вкотре засвідчило незалежний курс та політичну волю Азербайджану [14].

Зовнішньополітична стратегія США у Каспійському регіоні набула активної ролі, починаючи з 1994 року, коли підписали консорціум з іноземними компаніями щодо освоєння родовищ Азері, Чирах, Гюнешлі. Нафтові корпорації США брали участь у багатьох каспійських проектах [2]. Геополітичні інтереси США визначені в «Доктрині Малден Олбрайт». Ця доктрина передбачає ізоляцію РФ з регіону, зменшення її ролі в економічному, політичному та воєнному плані. Паралельно з цим, керуючись анти-західною політикою РФ та Ірану, зупинити процес їх стратегічного зближення з Каспійським регіоном. Зокрема відносини РФ та США базуються на основі фактору наявності ядерно-ракетного потенціалу обох держав та мають особливе значення з огляду питань глобальної безпеки, що стосується не лише Каспійського регіону [14].

Одним із основних пріоритетів США в регіоні є процес розширення НАТО на Сході, на протипагу Росії, Ірану та Туреччини. США намагаються посилити дипломатичне втручання при вирішенні регіональних конфліктів [4]. На жаль, активне вірменське лобі в США дестабілізує процес мирного врегулювання вірмено-азербайджанського конфлікту щодо Нагірного Карабаху.

Азербайджан проводить збалансовану та багатовекторну зовнішню політику, основним завданням якої є збереження територіальної цілісності та повернення історичних земель. Зовнішньополітичний курс Азербайджану Г. Алієва, спрямований на користь Заходу, був би неперспективним, з огляду на погіршення відносин з Росією та історичний фактор. Посилення ролі Туреччини як стратегічного партнера, однак вже «не старшого брата», а рівноправного суб'єкта, не залишається поза увагою уряду [6]. Відносини з Туреччиною завжди були міцні завдяки етнічній, культурній, мовній та релігійній єдності цих держав. Своєю чергою, відносини зі США на початку 1990-х років ускладнились. Існуючий у США інформаційний вакуум відносно Азербайджану та сильні позиції вірменського лобі в Конгресі зумовили створення провірменської позиції Вашингтона відносно нагірно-карабаського конфлікту, незважаючи на те, що США брали участь у Мінській групі ОБСЄ. Конгрес США 1992 року прийняв поправку 907 до Акта про підтримання свободи, відповідно до якого заборонена будь-яка допомога Азербайджану [17]. Після прийняття незалежності, Азербайджанська Республіка стала свідком багатьох «штучних» проблем, серед яких – прийняття такої поправки. Відміну дії цієї поправки домоглась адміністрація Дж. Буша-молодшого, коли в умовах боротьби з міжнародним тероризмом Президент США отримав таке право від Конгресу, враховуючи вклад Азербайджану в антитерористичній операції в Афганістані, в рамках програми «Партнерство заради миру». Усі ці заходи спрямовані на покращення іміджу держави в міжнародних відносинах та забезпечення двосторонньої та багатосторонньої дипломатії. Останніми роками, США активно співпрацюють з державами членами НАТО, а також державами, які провадять прозахідну зовнішню політику в регіоні – зокрема Грузією, Україною, Молдовою, Узбекистаном. Зокрема, протягом 1994–2001 рр. США намагались звільнити держави Європи від енергетичної залежності РФ.

Зовнішня політика США у Каспійському регіоні в умовах стратегічного протистояння різних акторів характеризується активною участю США в енергетичній сфері. У зовнішньополітичній стратегії Азербайджану це питання вважають одним із пріоритетних. Курс на стратегічне, взаємовигідне партнерство в енергетичній сфері зі США започаткований Гейдаром Алієвим. Незважаючи на те, що ресурси Каспійського моря мають важливе значення в енергетичній політиці США, регіон є сприятливою зовнішньополітичною можливістю для покращення відносин з ісламський світом [8]. На сучасному етапі основні цілі США у Каспійському регіоні спрямовані на сприяння стабільності та безпеки, що є необхідним у транспортуванні енергоресурсів, та на стримування впливу Росії та Ірану в регіоні, вирішення заморожених конфліктів, які вигідні лише РФ [13]. Своєю чергою, відносини Азербайджану з Іраном є прагматичними [10], однак позиція Ірану та РФ у регіоні збігається. Це пов'язано з історичним минулим, коли 1828 р., відповідно до положень Туркменчайського договору, територію Азербайджану розділили між Персією та Російською імперією на Південний та Північний Азербайджан. Саме тому сьогодні в Ірані більшість населення – азербайджанські тюрки, права яких порушують [15]. Іран небезпідставно вважав загрозу національній безпеці саме в можливості глобалізації тюркізму, наприклад, створення фонду ТЮРКСОЙ зі збереження і підтримки багатого тюркського культурного спадку, яку очолюють глави тюркських країн, зокрема Азербайджан. Фактичне злиття Туреччини та Азербайджану обов'язково активізувало б проблему іранських провінцій на півдні країни, заселених етнічними азербайджанцями-тюрками, які неодноразово заявляли про своє бажання вийти зі складу Ірану та приєднатися до Азербайджану [15].

Тісна співпраця РФ та Ірану сприяли виробленню Іраном нових основ зовнішньої політики, які базувались на антиамериканізмі та протистоянні будь-якому проникненню США та ізраїльського капіталу в Близькосхідний регіон. Свідченням панування в Ірані доктрини антиамериканізму та антисіонізму стала свого часу заява іранського духовного лідера Хомейні, де він розглядав політику США через призму ідей сіонізму.

Збереження залежності світової економіки від поставок енергоресурсів зумовлює перерозподіл сил на міжнародній арені на користь тих країн, які можуть контролювати і вільно розпоряджатися нафтогазовими поставками й ціновою політикою на них.

Після підписання «Контракту тисячоліття» 1994 року, США стали важливим партнером для Азербайджану з багатьох причин. Каспійський регіон є зоною геополітичної значимості та конкуренції. Однак, незважаючи на взаємне стратегічне партнерство, Азербайджанська Республіка проводить незалежну та багатовекторну зовнішню політику, керуючись усіма принципами міжнародного права.

Відомий політолог З. Бжезінський зазначав: «Азербайджан є геополітичною опорою Євразії» [9]. Під час візиту 2012 року Х. Клінтон зазначила стратегічну важливість Азербайджану в Південному Кавказі. Динамічний розвиток та

потенційні можливості держави є факторами тісної співпраці США та Азербайджану в Каспійському регіоні. При цьому зовнішня політика Азербайджану спрямована на досягнення поставлених цілей, зокрема посилення ролі держави у міжнародному співтоваристві на основі двосторонньої та багатосторонньої дипломатії [14].

У вирішенні нагірно-карабаського конфлікту, США можуть відіграти ключову роль. Партнерство між США та Азербайджаном відповідає стратегічним інтересам США, що спрямовані на зміцнення позицій та присутності в Кавказько-Каспійському регіоні [12]. Експорт каспійської нафти потенційно є альтернативою для всієї Європи. Наприклад, проект «Південний коридор» має на меті експорт азербайджанського газу в ЄС в обхід Росії. На жаль, єдиною перепоною у реалізації подібних проектів у регіоні РФ. Азербайджан завжди демонстрував свою готовність у будівництві нових нафто- і газопроводів. Абстрагуючись від енергетичної політики, слід зауважити про важливість тактичної та послідовної зовнішньої політики Азербайджану відносно держав регіону та тих, що поза регіоном. Вирішення нагірно-карабаської проблеми є одним із пріоритетних питань зовнішньої політики Азербайджанської Республіки.

Співпраця держав є гарантією зовнішньополітичного успіху. Цей принцип домінує у стратегії Азербайджанської Республіки. За останні роки Азербайджан виправдав себе як надійний партнер. США підтримують енергетичні проекти з видобутку каспійських ресурсів та їхній транзит на європейські ринки. Курс на стратегічне партнерство у Каспійському регіоні заснований ще за часів правління Г. Алієва. В результаті американо-азербайджанського партнерства в енергетичній сфері реалізований проект Баку-Тбілісі-Джейхан з транспортування каспійської нафти на світовий ринок. США підтримали цей проект, оскільки він дає змогу уникнути контролю РФ та Ірану в енергетичному секторі регіону. Роль Туреччини в реалізації енергетичних проектів Каспійського регіону та відносини з Азербайджаном можна обрати темою окремого дослідження. Насамперед звернемо увагу на результати зустрічі президентів Азербайджану та Туреччини, яка відбулась 15 березня 2016 року. На засіданні Ради стратегічного співробітництва високого рівня підписано шість договорів між сторонами. Підтримка Туреччиною проекту TANAP та «Південного газового коридору», який у перспективі реалізують раніше встановленого часу, має важливе значення для всього Каспійського регіону [18].

Відносини США–Азербайджан у Каспійському регіоні базуються на взаємній співпраці у сфері не лише енергетики, а й безпеки. Азербайджан протягом декількох років відіграватиме провідну роль у регіоні в питанні транзиту військ та невоєнних вантажів коаліційних сил НАТО із Афганістану [6].

Азербайджано-американські відносини слід називати «стратегічним партнерством», що має на меті протидію міжнародному тероризму, боротьбу з незаконним обігом наркотиків і розповсюдженню ядерної зброї, розвиток демократичних реформ та дотримання прав людини, взаємовигідну співпрацю, що передбачає вирішення регіональних та міжнародних проблем.

Отже, відносини між США та Азербайджаном у контексті регіональної політики Каспійського регіону зумовлені активною співпрацею. Стратегічні відносини з такими центрами сили, як США, мають пріоритетне значення для Азербайджану з огляду на економічні та політичні можливості. Враховуючи участь та інтереси держав регіону, їхню позицію відносно Азербайджану та США формують загальне бачення регіональної політики в зоні Каспійського моря. Тут переплітається низка важливих питань, які створюють умови для перспективної співпраці держав з можливістю конфлікту інтересів. Азербайджанська Республіка провадить активну та стабільну зовнішню політику в регіоні. Незважаючи на всі зовнішні та внутрішні виклики в часи незалежності, держава спромоглася зміцнити та сформувати власний курс зовнішньої політики, визначивши цілі та пріоритети. У результаті інтенсивної співпраці з міжнародними організаціями, економічної, енергетичної та воєнної співпраці, держава стала об'єктом зацікавленості глобальних акторів, зважаючи на вигідне, стратегічне розташування. Співпраця Азербайджану зі США у Каспійському регіоні має вагомe значення для обох сторін. Така дипломатія має низку переваг та можливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алиев И. Каспийская нефть Азербайджана. – Москва : Известия, 2003. – С. 167.
2. Бурцев С. Н. Роль Каспийского региона в мировой политике // Вестник Российского государственного гуманитарного университета. – № 7. – 2014. – С. 75.
3. Ибрагимов И. Внешнеполитическая стратегия Азербайджанской Республики на современном этапе // Дипломатическая Академия Министерства иностранных дел России. – Москва, 2014 – С. 105.
4. Коэн А. США, страны Центральной Азии и Кавказа: проблемы, и перспективы взаимоотношений // Центральная Азия и Кавказ. – 2000. – № 2(8).
5. Мамедов Н. Внешняя политика: реалии и взгляд в будущее. – Баку–Ганун, 2013. – С. 37.
6. Мамедов С. Американцы уходят из Афганистана по бакинскому коридору // Независимая газета. – 2013. – 3 октября.
7. Мутяева Е. В. Развитие ситуации в Каспийском регионе и интересы США // США, Канада: экономика, политика, культура. – 1999. – № 11. – С. 21–31.
8. Brenda Shaffer. U.S. Policy toward the Caspian Region: Recommendations for the Bush Administration. Research Director of the Caspian Studies Program at Harvard University's John F. Kennedy School of Government. – July, 2001.
9. Brzezinski Z. The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives: Basic Books. – New York, 1997.
10. Gulgiz Dadashova. «Tehran Ready to Supply Azerbaijani Oil to Persian Gulf». AzerNews. August 4, 2015 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.azernews.az/oil_and_gas/86334.html.
11. Həsənov Ə. M. Azərbaycanın geosiyasəti. Dərslük. – Bakı, «Zərdabi LTD». – MMC, 2015. – С. 261.
12. Inessa Baban, Zaur Shiryev. The U.S South Caucasus strategy and Azerbaijan // Turkish Policy Quarterly. – P. 102 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/93-103.pdf>.
13. Luke Coffey. A Secure and Stable Caspian Sea Is in America's Interest // The heritage foundation. – December 4, 2015 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.heritage.org/research/reports/2015/12/a-secure-and-stable-caspian-sea-is-in-americas-interest>.

14. *Məmmədov N.* Azərbaycanın xarici siyasətin istiqamətləri haqqında // Azerbaijan Focus. – 2010. – № 2(2). – S. 17–50.
15. *Paul Goble.* «Azerbaijan Republic should be renamed Northern Azerbaijan, Milli Majlis deputies say» // Online analytical input from Azerbaijan Diplomatic Academy. – Vol. 5. – № 4 (February 15, 2012) [Electronic resource]. – Access mode : http://biweekly.ada.edu.az/vol_5_no_4/Azerbaijan_Republic_should_be_renamed_Northern_Azerbaijan.htm.
16. *Inessa Baban, Zaur Shiriyeu.* The U.S South Caucasus strategy and Azerbaijan // Turkish Policy Quarterly. – P. 102 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/93-103.pdf>.
17. Azərbaycan – ABŞ münasibətləri Официальный Сайт МИД Азербайджана [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mfa.gov.az/files/file/Azərbaycan%20-%20ABS%20münasibətləri.pdf>.
18. Президенты Азербайджана и Турции выступили с заявлениями для печати. 15/03/2016 Сайт Президента Азербайджанской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.president.az/articles/18115>.

*Стаття надійшла до редколегії 04.02.2019
Прийнята до друку 25.02.2019*

FOREIGN POLICY OF AZERBAIJAN AND THE USA IN CASPIAN REGION

Mustafazade Parvana Telman kzyzy

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: perirustamova865@gmail.com*

The foreign policy role of the USA in the Caspian region is investigated. The US-Azerbaijan relations are analyzed in the conditions of modern geopolitical situation. The main goals and strategy of the United States in the region are defined. The foreign policy priorities and the course of the Azerbaijan Republic towards the US in the Caspian region are substantiated.

The relations between Azerbaijan and the US in the Caspian region have a long history. After 1994, one of the main subjects of political and economic interaction was the transportation and extraction of oil and gas. The United States has always supported the Baku-Tbilisi-Ceyhan project. In the foreign policy of Azerbaijan, cooperation with the US in the field of energy is a priority. Interest in the US in the Caspian region was evident already during the reign of B. Clinton and J. Bush Jr. After 2001, an important stage of bilateral relations begins. Azerbaijan becomes a member of NATO counter-terrorism operations in Afghanistan and Iraq. Azerbaijan's significant contribution made it possible to expand bilateral cooperation, which today can be assessed as a «strategic partnership». However, the problematic aspects of bilateral relations between Azerbaijan and the United States are the policy of double standards directed against the government of Azerbaijan, the requirements under the slogans of «democratic change», and so on. American companies continue to operate in the Caspian Sea, but after the accession of D.Trump, significant changes in relations between these states are not observed. Thus, US-Azerbaijani relations in the Caspian region are stable, mutually beneficial and have a positive tendency for future development.

The purpose of this analysis, which is based on primary sources, specialized literature and media reports, is to present the most important aspects of the implementation of US foreign policy in the Caspian region in the context of relations with the Republic of Azerbaijan

Key words: Azerbaijan; USA; Caspian region; foreign policy; geopolitics.